

„UPOUTÁVAJÍ MĚ ALBÁNSKÁ MĚSTA – SVĚDKOVÉ DÁVNÝCH DOB.“

Rozhovor s Hanou Tomkovou

redakce

PhDr. Hana Tomková (1934) studovala v letech 1952–1957 na Filologické fakultě Karlovy univerzity v Praze albánštinu a francouzštinu. Albánštinou se začala systematicky zabývat od roku 1990, kdy přeložila román Ismaila Kadareho *Generál mrtvé armády*. V roce 2007 vydala ve spolupráci s Virgilem Monarim *Albánsko-český a česko-albánský slovník* a v roce 2009 vybrala a přeložila albánské pohádky a pověsti *Krása země. Albánské pohádky a pověsti*.

V letech 1996–1997 přednášela na pražské filozofické fakultě jako externí učitelka dějiny albánské literatury a v letech 2000–2007 vyučovala albánštinu české vojáky působící v rámci KFOR v Kosovu, pro které připravila ve spolupráci s dalšími vyučujícími učebnici, konverzační příručku a stručný albánsko-český a česko-albánský slovník

Od začátku 90. let publikuje časopisecky články a studie o albánské literatuře a spisovatelích

Kde se na Balkáně cítíte nejlépe a proč?

V balkánských zemích, které jsem měla možnost navštívit, mě upoutalo mnoho pozoruhodných míst, ale jako albanistka, překladatelka z albánštiny, se cítím nejlépe v Albánii. Obdivuji zdejší přírodu, hory i moře, avšak nejvíce ze všeho mě upoutávají města, svědkové dávných dob, dob rozkvětu i úpadku, vojenských úspěchů i proher, jejich pamětihodnosti, starobylé čtvrtě, uličky a domy, kostely, mešity se štíhlými minarety i vsudypřítomné pevnosti, hrady a tvrze, a to vše se stopami svých budovatelů – od ilyrských přes řecké, římské, byzantské, slovanské, benátské až po osmanské. Hned na severu Albánie se vždy snažím navštívit Skadar (Shkodër) s pevností Rozafat, v jejichž hradbách se dochovaly balvany ještě z ilyrských dob (kdy bylo město sídlem ilyrských králů) a v níž byla podle pověsti zazděna žena jednoho ze tří stavitelů. Skadar si uchovával po celá staletí vedoucí postavení v regionu a i v osmanském podru-

čí, do kterého se dostal jako poslední z albánských měst, byl centrem albánského školství a vzdělanosti a v 19. století i národního obrození. Stejně tak nikdy nevynechám Kruju rozprostírající se na horských svazích ve střední Albánii, její pevnost, která pod Skanderbegovým velením odolala v 15. století třem osmanským obklíčením, muzeum věnované Skanderbegovi, etnografické muzeum v domě staré rodiny Toptani, bektašijskou teqe i dobře udržované a živé tržiště suvenýrů. Na pomezí mezi střední a jižní Albánií leží na trase mého cestování Berat, jedno z nejstarších, ale také nejmalebnějších měst v Albánii, kterému se přezdívá „město tisíce oken“, protože když se do nich opře slunce nebo když lidé doma rozsvítí, tak všechna ta okna v bílých, po svahu rozsetých domcích září. Ráda stoupám křivolakými uličkami v křesťanské i muslimské čtvrti až k bývalé pevnosti s muzeem ikon, zejména ikon mistra Onufriho ze 16. století a malířů jeho školy. V jihovýchodní Albánii na mě zvláštním dojmem

Portrét Hany Tomkové, zdroj: osobní archiv autorky

promíjivosti působí Voskopoja, v době svého rozkvětu v 18. století kulturní a obchodní centrum s pravoslavným obyvatelstvem albánského, řeckého a arumunského původu. Nebylo to typické albánské město, bylo to místo, odkud se šířil řecký vliv, ale sehrálo významnou roli i pro kulturu albánskou. Bylo zde 24 kostelů, Nová akademie, jedna z nejlepších řeckých škol v celé turecké říši, a tiskárna, která byla jedinou řeckou tiskárnou na Balkáně. Po rusko-turecké válce (1767–1774), kdy Voskopoja podpořila ruskou válčící stranu, byla zpusťována ozbrojenými muslimy. Dnes je z ní malá vesnice, ve které je jen pramálo upomínek na slavnou minulost. Mnoho by se dalo říci o přístavním městě Drač (Durrës) s jeho římským amfiteátre, o antických památkách v Butrintu a v Apollonii nebo o Gjirokastře, k jejímž pamětihodnostem patří vysoké, několikapatrové kamenné domy (tzv. kully), v přízemí z bezpečnostních důvodů bez oken, ale v patrech s vysunutými arkýři nebo balkony a někdy i bohatě zdobenými interiéry. Ale to už by přesáhlo rámeček tohoto rozhovoru.

Jaká kniha z jihovýchodní Evropy pro Vás byla v poslední době nejvíce inspirativní, v čem?

Mým hlavním tématem je sice Albánie, ale zde trochu odbočím a bude to kniha o spisovatelích

jihovýchodní Evropy. Před nedávnem se mi totiž dostal do rukou *Listář* (Torst 2014) překladatele a literárního historika Dušana Karpatského obsahující jeho korespondenci s českými, slovenskými, chorvatskými, srbskými, bosensko-hercegovskými a černohorskými spisovateli. Korespondence je řazena chronologicky, podle data, kdy začala. U každého korespondenta Dušan Karpatský uvádí životopisnou poznámku a přidává i osobní vzpomínku. *Listář* se čte jako poutavá epistolární beletrie, ale poslouží i jako propracovaný literárněhistorický dokument. Je totiž nejen svědectvím o téměř šedesátileté neúnavné činnosti Dušana Karpatského, který tvorbu těchto jihoslovanských autorů překládal a dosud překládá (má na svém kontě více než 100 překladů), ale – což je přínosné zejména pro čtenáře se zájmem o balkanistiku – i jakýmsi slovníkem soudobých spisovatelů jihovýchodní Evropy. Slovníkem „v dopisech“, o to čtivějším a živějším, že tu jde o dopisy, v nichž se pracovní záležitosti prolínají s osobními osudy, postřehy a zážitky a které odrážejí postupně se rozvíjející přátelský vztah mezi jejich pisateli a adresátem.

Která osobnost podle Vás buduje pozitivní obraz jihovýchodní Evropy u nás a ve světě? Čím?

Nebýt předčasného úmrtí, pracoval by historik Pavel Hradečný (1938–2006) ve svém oboru, jímž byly dějiny a vztahy balkánských zemí a Turecka, možná doposud. Zabýval se problematikou bývalé Jugoslávie (*Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*, 1996), československo-jugoslávskými vztahy (*Politické vztahy Československa a Jugoslávie v letech 1925–1928 v zahraničním i vnitřním kontextu*, 1988) i řecko-tureckými vztahy (*Řekové nebo Turci. Nepřátelé nebo spojenci?*, 1999). Je rovněž spoluautorem *Dějin Řecka (od antiky až po současnost)*, které se dočkaly několika vydání.

Za jeho nejprínosnější knihu však považuji *Dějiny Albánie* (Nakladatelství Lidové noviny 2008). Pro Pavla Hradečného byla Albánie hlavním tématem jeho vědecké práce. Po mnoho let byl také jediným českým historikem, který se této ještě donedávna málo známé zemi soustavně věnoval. V roce 1977 vydal o Albánii souhrnnou informativní publikaci *Albánská socialistická lidová republika* (nakladatelství Svoboda), v následujících letech pak již připravoval své *Dějiny Albánie*. Díky znalosti albánštiny (ale i turečtiny) a několika pobytům v Albánii shromáždil řadu pramenů přímo

ze zdejších zdrojů i odkazů ze světové historické literatury. Napsal většinu zamýšlených kapitol, ale knihu bohužel kvůli postupující nemoci nestačil dokončit, a tak vyšla až po jeho smrti. Práce na zbývajících kapitolách se ujal historik balkanolog Ladislav Hladký (autorsky se na knize podíleli rovněž Virgil Monari, František Šístek a Pavla Burdová Hradečná).

Pavel Hradečný i Ladislav Hladký a stejně tak ostatní autoři přistupovali k práci na *Dějínách* s velkou mírou objektivnosti. Jsou zde představeny různé dosud zastávané teorie o původních obyvatelích Albánie (i když Hradečný sám dává přednost teorii ilyrské), není zde glorifikace historických osobností a bez předpojatosti jsou hodnoceny i podmínky v zemi za osmanské okupace, postoje za 2. světové války či vztah Albánie ke kosovskému problému.

Byla jsem ráda, že jsem mohla Pavla Hradečného, přátelského a srdečného člověka, poznat osobně. Vážila jsem si jeho všestranného zájmu o Albánii, jeho sympatií k ní, pochopení pro její nesnadný vývoj i zaujetí, s nímž pracoval. V roce 2001 jeho práci ocenila i sama Albánie Zlatým řádem „Naim Frashëri“, což je jedno z nejvyšších albánských státních vyznamenání.

Co typicky balkánského Vám v Česku nejvíce chybí a proč?

V Česku příliš nepostrádám ani balkánskou kuchyni, protože balkánská či přímo albánská jídla lze dostat ve zdejších restauracích, ani příslovečnou srdečnost a bezprostřednost, protože tu mám dobré albánské přátele. Chybí mi jedno typické tirsanské panorama, které mám za svých pobytů v Albánii velmi ráda a které bych si v Praze občas ráda vyvolala. Je to pohled ze Skanderbegova náměstí směrem k Paláci kultury, k mešitě, minaretu a hodinové věži. Vzadu jsou hory. A když tam stojíte v podvečer po horkém dni, kdy modré nebe začíná pomalu blednout, slunce již pomalu klesá, bílé stavby stále ještě září, i když už trochu zezlátly, a hory za nimi se začínají zahalovat do jemného oparu, máte pocit, jako by s nadcházejícím večerem na vše padal smír a klid. Jako by se tu v míru

spojovaly dvě životní koncepce, evropská a osmanská, které se po celá staletí střetávaly, ale zároveň spolu koexistovaly. Tento pocit střetů i propojení mívám v Albánii na mnoha místech, ale na Skanderbegově náměstí si ho uvědomuji nejčastěji.

Kterou osobnost (i historickou) z Balkánu byste ráda pozvala na kávu nebo pivo a proč?

Nevím, jestli bych si mohla dovolit pozvat osobnost s tak tragickým osudem prostě na kávu, ale v každém případě bych se s ní ráda setkala, stiskla jí ruku a vyjádřila jí svůj obdiv. Jde o první a do 60. let minulého století také jedinou albánskou spisovatelku Musine Kokalari (1917–1983). Ve své době byla výjimečná již svým studiem literatury na univerzitě v Římě, které ukončila s vynikajícím prospěchem v roce 1941. Ještě za studií, v roce 1939, vydala knihu folklorem inspirovaných povídek *Jak mi říká stará matka* (*Seç më thotë nëna plakë*). Třebaže jejím hlavním zájmem byla literatura a chtěla podle svých slov „jen psát a psát“, zapojila se po návratu do Albánie i do politických aktivit a v roce 1943 se podílela na založení Sociálně-demokratické strany a jejích novin *Hlas svobody* (*Zëri i Lirisë*). Od roku 1944 však události v jejím životě nabraly dramatický spád. V roce 1944 ji sice mohlo potěšit vydání druhé knihy *U krbu* (*Rreth vatrës*), ale v listopadu téhož roku byli bez soudu zastřeleni její dva bratři, proti čemuž veřejně protestovala, a sama byla krátce nato na 17 dnů uvězněna. Začátkem roku 1945 vyšla ještě její třetí kniha *Jak se otřásl život* (*Sa u tund jeta*), ale hned v příštím roce byla uvězněna znovu a odsouzena jako „sabotérka a nepřítelkyně lidu“ na 20 let odnětí svobody. Odsouzení mělo zřejmě souvislost s tehdejšími Hodžovými

Ulice ve Skadaru. Zdroj: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/be/Skadar-rruga.jpg>

Panorama města Berat. Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/05/Berat%2C_Albania_%287182660695%29.jpg

tažením proti spisovatelům, kteří byli obviněni z toho, že jsou zastánci bývalého režimu. Pro osvobození Musine Kokalari se vyslovalo mnoho zahraničních diplomatů v Albánii, požadovala je i Amnesty International, ale marně. Za jejím vězněním patrně stál, jak Kokalari v jednom svém dopise nepřímou naznačila, sám Enver Hodža, a to nejen z politických důvodů, protože ona dávala svůj protikomunistický postoj otevřeně najevo, ale svou roli zde hrály zřejmě i důvody osobní. Po osmnácti letech Musine Kokalari vyšla z vězení, a hned nato byla na dalších devatenáct let internována v malém severoalbánském městě Rrëshen, kde se pro ni našla jen pokořující fyzická práce, jako bylo zametání ulic. Přesto nikoho nikdy o ulehčení svého údělu neprosila, ani když v roce 1981 onemocněla rakovinou. O dva roky později zemřela, aniž jí byla poskytnuta potřebná nemocniční péče. Po pádu komunistického režimu se dočkala uznání, které si tolik zasloužila, prezident republiky ji v roce 1993 prohlásil „mučednicí demokracie“ a její tvorba se začala znovu vydávat.

Na čem právě teď pracujete, čemu se momentálně věnujete?

Dosud jsem se zabývala albánskými spisovateli muži. Teď bych chtěla lépe poznat ženy spisovatelky. Podařilo se mi sehnat nebo aspoň přečíst knihy různých albánských autorek, jako jsou Elena Kadare, manželka spisovatele Ismaila Kadareho, narozená ještě před koncem 2. světové války, nebo spisovatelky o něco mladší, patřící ke generaci 50. a 60. let, např. Diana Çuli, Bukuriye Bushati, Mira Meksi, Elvira Dones, Flutura Ačka a Brunilda Zllami. Jejich tvorba svědčí o jejich talentu i spisovatelské zkušenosti, některé už mají za sebou řadu knih a jsou překládány i v zahraničí. Ženská tematika sice v jejich dílech hraje významnou úlohu, ale v podstatě jde, jako v ostatní literatuře, o řešení celospolečenských problémů, jak se projevovaly v různých údobích: už třeba v 18. století, za Hodžova režimu nebo po jeho pádu. Zatím zde tyto spisovatelky uvádím jen jmenovitě, ale ráda bych aspoň některé z nich představila v dalších číslech tohoto časopisu.